

Nəticə və ümumiləşdirmə: Sonra şagirdlərin cavablarını ümumiləşdirirəm və əlavə olaraq qeyd edirəm ki, hər hansı bir maşını alarkən onun texniki pasportunda gücü haqqında məlumat yazılır. Bu məlumat çox zaman at qüvvəsi ilə ifadə olunur. Ölkəmizdə at qüvvəsi 736 Vt, ABŞ-da və İngiltərədə 746 Vt, Rusiyada 735 Vt qəbul olunub.

Qiymətləndirmə:

Dərsi yekunlaşdırdıqdan sonra hər bir şagirdin fəaliyyətini ayrılıqda meyar cədvəlinə əsasən qiymətləndirirəm:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Mexaniki işin dəyişmə yeyinliyinin ro-luna dair sadə misallar göstərmir.	Mexaniki işin dəyişmə yeyinliyinin ro-luna dair sadə misalları müəllimin köməyi ilə göstərir.	Mexaniki işin dəyişmə yeyinliyinin ro-luna dair sadə misalları qis-qün göstərir.	Mexaniki işin dəyişmə yeyinliyinin ro-luna dair sadə misalları düz-gün göstərir.
Mexaniki gü-cün BS-də vahidini göstərmir və onu əsas vahidlə ifadə edə bilmir.	Mexaniki gü-cün BS-də vahidini müəllimin köməyi ilə göstərir və onu əsas vahidlə ifadə edir.	Mexaniki gü-cün BS-də vahidini əsas vahidlə ifadə edir və onlara aid hə-mələri aparar-kən bəzidüzgün apas-həvlərə yolır-verir.	Mexaniki gü-cün BS-də vahidini düz-gün göstərir.

Ev tapşırığı: İnternetdən istifadə edərək güc haqqında və C.Vattın ixtirası- bu-xar maşını haqqında əlavə məlumat toplamaq.

Nəticə etibarilə bu mövzunu öyrə-nərkən şagird sadəcə güc haqqında məlumat almır, o həm də fizika və həyat ikilisi arasındakı əlaqələri də öyrənir.

Rəyçi: dos. Ə.Garayev

Г.Бахшыева

Урок пример на тему мощность

Резюме

В статье говорится о роли прямой связи учащегося, учителя, учебника и ИКТ в усвоении темы. А также говорится о том, что повышение интереса к уроку, является одним из основных целей преподавания.

Г.Бахшыева

Lesson sample on the topic "power"

Summary

In the article it is spoken about the relations among student, teacher, textbook and information-communication technologies and their role in comprehending the material. It is also noted that the main goal of teaching is to enhance students' interest in learning and involve them to the research.

İNTELLEKTUAL İNKİŞAFIN İLK QAYNAQLARI

Füzuli Əsgərli,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetin dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Açar sözlər: sehrli nağıllar, şifahi ədəbiyyat, fantastika.

Ключевые слова: волшебные сказки, фольклор, фантастические произведения.

Key words: fairy tales, folklore, fantastic works.

"Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı"nda təhsilənlərin intellektual inkişafına, istedadlıların orta yaşdan aşkar olunub, dəstəklənməsinə ardıcıl fikir verilməsi, uşaqların kiçik yaşlarından təfəkkür və təxəyyülünün formalaşdırılması xüsusi qeyd edilmişdir. Bu baxımdan hələ məktəbəqədər dövrdən başlayaraq uşaqlarda düşündürücü şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinə maraq yaradılmasına ardıcıl fikir verilməlidir. Uşaqlara kiçik yaşlarından aşılardan belə süjetli əsərlər daha ciddi əhəmiyyət kəsb edir. Təşəkkül tapdığı gündən məktəblə əlaqədə olan bu sənət nümunələri müəyyən tənəzzül və tərəqqi dövrü keçirməsindən asılı olmayaraq təbiiyətə mahiyyətə etibarilə həmişə güclü təsirə malik olmuşdur. Bu qaynaqların ən maraqlı nümunəsi məzmunlu əsərlər, nağıl, əfsanə, rəvayət və dastanlardır. Onların tərbiyəvi təsiri sonrakı yaş dövründə də öz mahiyyətini itirmir. Bəzi valideynlər belə düşünür ki, dəqiq elmlərə, müasir İKT-yə marağı olan şagirdlərə şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrini oxumaq faydasızdır. Lakin ən mürəkkəb qurğuları hazırlayan alimlər də etiraf edirlər ki, kosmik gəmiləri hazırlayan ixtiraçı dahilər, konstruktorlar, layihəçilər də ilk fantaziyalarını, təxəyyülün

inkişafını sehrli nağılların hesabına qazanmışlar. O sehrli dünya onları öz arxasınca elmin sehirli aləminə aparmışdır.

Təsədüfi deyildir ki, ilk kosmonavt Yuri Qaqarinin kosmosa yolu "Andromeda dumanlığı" fantastik əsərinin oxuyandan sonra başlanmışdır. Cəzbedici nağıl və dastan dünyasının bir şirinliyi də ondadır ki, maraqlı doğuran sirli məqamlarla zəngindir. Aşağıdakı vasitəsilə bu məqamların üst minə qatını açıqca və ona dərindən nüfuz etdikcə insan təfəkküründə yeni təsəvvürlər yaranır, bu məqamların üzə çıxarılması üçün elmi mülahizələrə geniş meydan açılır. Bəzi məsələlərə diqqət yetirdikdə məqsəd daha aydın hiss olunur.

Sehrli nağıllarda maraqlı surətlərdən biri insanlarla həmişə üz-üzə gələn və əsasən, onları tilsimə salmağa, ya da fiziki cəhətdən məhv etməyə çalışan, onları qaranlıq məkənlərdə əsir edən əzəzil divlərdir. Bu mifoloji varlıq "Avesta"-nın güruhundan hesab olunur. Bəzən nağıllardakı divlər müxtəlif şəkildə xarakterizə olunur. Folklorşünas alim M.Təhməsinin "Azərbaycan xalq ədəbiyyatında div surəti" əsərinin elmi dəyərini də, "Avesta" kitabında insanlara qarşı şər qüvvə kimi təsvir olunan divin hələ zərdüşt-lükdən çox-çox əvvəl xeyrixah qüvvələrə əlaqəli olduğunun sübuta yetirilməsi faktı da

bunu müəyyən edir.

Bəzi təsviri hallarda divlərin müsbət və ya mənfi obraz kimi çıxış etmələri xalqın müxtəlif xarakterli şəhri varlıqlara güclü inam və etiqadı, yaxud ziddiyyətli münasibətləri ilə əlaqəli olmuşdur. Təsədüfi deyildir ki, fars şairi Ə.Firdovsi "Şahnamə" əsərinin başlanğıcında nağıl mənbələrindən bəhrələnməklə insanlarla fərqli münasibətdə olan div surətlərini yaratmışdır. Kəyumərs şahın oğlu Səyamək qara divin əlində həlak olur. Lakin təkrar döyüldə Təhmürəsə məğlub olan divlər məhv etməməsi üçün ona yalvarırlar, onlara yazmaq və oxumağı öyrətmək xidmətinə təklif edirlər.

Əsərin tərcüməçisi, şərqşünas alim M.Əlizadə öz araşdırmalarından çıxış edərək qeyd edir ki, "Şahnamə"ni yazarkən Firdovsinin hansı yazılı mənbədən faydalandığı barədə müəyyən qənaətə gəlmiş olur... Dahi şairin belə bir ölməz əsər yazarkən istifadə etdiyi birinci dərəcəli mənbə, tükenməz xəzinə, özünün döna-döna qeyd etdiyi kimi, dünyagörmüş ağıllı, müdrik adamlardan eşitdiyi nağıllar, dastanlar olmuşdur". Yaxud Ə.X.Dəhləvi "Məcnun və Leyli" poemasının giriş hissəsində verdiyi mənzum hekayədə Süleyman peyğəmbərlə divlərin münasibətini təsvir etmişdir.

Nağıllarda təsvir olunan divlər insanlarla həmişə təmasda olmağa çalışmışlar ki, bu da qədim insanların dərin inamı və etiqadı ilə bağlıdır. Midiyalıların ən uca saydıqları varlıq div – Devuş olmuşdur. Div onlar üçün tanrı – işıq, xeyirxahlıq, yaradıcı, işıq Allahı idi. Əski sanskrit dilində isə "div" sözü "ışıq Allahı" mənasındadır.

Ona görə də bir sıra nağıllarımızda bu divlərin odla, işıqla birgə xatırlanmaları təsədüfi deyildir. Məsələn, "Cəlayi-vətən" nağılının qəhrəmanı, divlə insanın izdivacından doğulmuş Vətən də qeyri-adi, yenilməz qüvvəyə malikdir. Şehri ilə şəhərin bütün əhalisini daşa döndərən sehrkar keşiş nə

qədər püfləsə də, onun təsiri divdən törənmiş Vətənin halına təfəvüt etmir.

Nağıllarda təsvir olunan bir sıra igid qəhrəmanlar müxtəlif situasiyalarda insanlar üçün sirli gücə malik və müqəddəs görünən, canlıların həyat atributlarından biri olan suyun ecəzkar qüdrətindən dünyaya göz açırlar. Görkəmli tədqiqatçı M.Seyidov bu səpkili nağılların elmi, fəlsəfi mahiyyətini açmış, bir sıra sirli məqamlara aydınlıq gətirmişdir: "...Bir çox əski xalqların, o sıradan azərbaycanlıların soyköklərində iştirak edən soy birləşmələri və onların ulu babaları köklərini öz onqonlarında axtardıqlarından (əsasən, ulu nəna-ana ilə), onqonla, totemlə (antromorfik, zoomorfik) eyni kökdən olduqları inamı ilə yaşadığından, insanın heyvanla (onqonla) yaxınlığına da inanmışlar. Bu yaxınlıqdan, əlaqədən yaranan insan - varlıq, adətən, yarıtqotem, yarıilahi olurdu".

"Reyhanın nağılı"ndakı Aygır Həsən də insan övladının belə bir inam və etiqadından (dərya atlarının fərqli qüvvəyə malik olması inamından) dünyaya göz açdığına görə o, bütün şərq qüvvələrinə qalib gəlir. Səkkiz yaşında elə bir qüvvəyə malik olur ki, "dağa əl atsaydı yerindən qoparırdı. Axşama kimi çöldə uşaqlarla oynayırdı. Hər kəs onunla güləşsəydi, qolpaça ələyib, qıçını bir yana, qolunu da bir yana atardı".

Görkəmli ingilis etnoqrafı və din tarixçisi C.Frezer bitkilərin müqəddəs bir varlıq kimi insan təfəkküründə uzun müddət yaşadığını faktlarla sübuta yetirməyə çalışır və qeyd edirdi ki, "Vanik qəbiləsindən olan tüzəmlər (Şərqi Afrikada) belə təsəvvür edirlər ki, hər bir ağacın, xüsusilə də kokoslu palmanın canı vardır. Ona görə kokoslu palmanı kəsmək doğma ananın qətlinə bərabər tutulur. Çünki analar öz körpələrinə həyat və qida verdiyi kimi, ağaclar da insanlara həyat və qida verirlər".

Görkəmli alim maraqlı bir misal

gətirir: "Cənubi slavyanlarda övlad həsrətində olan sonsuz qadınlar Müqəddəs Georgi günü ərəfəsində meyvə gətirən ağaca təzə köynəklərini sərilir. Ertəsi gün səhər tezdən gün çıxmamış köynəyi diqqətlə gözdən keçirirlər. Əgər köynəyin üzərində hansısa bir canlı haşərat sürünürsə qadın ümid edir ki, onun arzuları yerinə yetəcək. O həmin köynəyi əyninə geyir, inanır ki, o da bu bar gətirmiş ağac kimi bar verəcəkdir".

İnsanların bu tükenməz inamı bir sıra dünya xalqlarının həm şifahi, həm də yazılı ədəbiyyatında özünü büruzə verir. Almaniya və Skandinaviya ölkəsində bu tipli şəhri nağılların bir sıra yazılı ədəbiyyatın yaranmasına böyük təsiri olmuşdur. Bu, həm Qrimm qardaşlarının, həm də Andersenin yaradıcılığında özünü büruzə verir. Bütün bunlar, təbii ki, müxtəlif Şərq xalqlarının şifahi yaradıcılığından irəli gələn məlum motivlərin hesabına meydana çıxmışdır. Avropanın bir sıra görkəmli yazıçıların Şərq motivlərindən bəhrələnməsi bizi heyratləndirmək gücündə deyildir. Çünki qədim tarixə malik olan Şərq xalqları folklorunun və o cümlədən yazılı ədəbiyyatının zənginliyi bunu deməyə əsas verir. Dünyanın bir çox görkəmli sənətkarları qədim Şərq ədəbi nümunələrindən bəhrələndiklərini etiraf etmişlər. Danimarka yazıçısı H.X.Andersen yaradıcılığında ərəb şifahi ədəbiyyatından – "Min bir gecə" nağıllarından bəhrələndiyini dilə gətirmişdir.

"Düyməcik" nağılı eyni ilə Şərq həyatını xatırladır. Bu əsərdə Azərbaycan xalq nağıllarında mövcud olan doğulma motivlərinin izlərini də görmək olur. Bu səpkili Azərbaycan nağıllarında insan almadan, bir içim sudan və digər inancların qüdrətindən, "Düyməcik"də isə əsas obraz falçı qadının verdiyi arpa dənəsindən doğulur. Buraya Andersenin yazıçılıq məharətini də əlavə etsək, fərqi yalnız bunda görmək mümkündür.

Nağıllarımızda qeyri-adi şəkildə doğulan uşaqlar körpə yaşlarından özlərinin fəvqəltəbii hərəkətləri ilə sonralar xalqa arxa duran yenilməz bir qəhrəmana, xalqın müdafiəçisinə çevrilir. Bu baxımdan, "Zəngi" nağılı daha səciyyəvi görünür. Hambal oğlu Zəngi hələ qundaqda ikən padşaha elə bir şillə vurur ki, yer-göy padşahın başına hərhlənir. Bu əlamətlər Zənginin qeyri-adi doğulan qəhrəman xarakterinə malik olduğunu təsdiq edir.

Lakin zaman ötdükcə, insan hafizəsi və şüur cəlaləndicə təsəvvürlər dəyişmişdir. Bu tipli nağıl qəhrəmanların doğuluşunu qədim insanların təxəyyülündə kütləvi şəkildə deyil, yalnız yarımallahlar qismində, qeyri-adi görünən formada saxlaya bilmişlər.

İbtidai təsəvvürlərə görə, insan bu gün də bizə məlum olan cismani ölümdən sonra da ruhən yaşayır və yeni doğulmuş körpə şəkildə təzədən maddi dünyaya qaydır. İbtidai insanlar dirilər ilə ölüləri fikrən fərqləndirmək imkanına malik olmadıqlarına görə, yeni doğulmuş uşağı ölmüş adamın yenidən dünyaya qayıtması kimi başa düşürdülər. Məsələn, qədim hindlilər yeni uşaq doğulanda sehrbaz çağırır, axirət dünyasından kimin qayıtdığını və yeni doğulan körpəyə hansı adın verilməsini o müəyyən edirdi.

Qədim dünya xalqlarının hər biri bəşər övladının ölümünü (axirət dünyasını) müxtəlif dərəcəyə malik ibtidai şüur səviyyəsində dərk etmişlər. Bu gün də elm aləmində hələlik tam şəkildə varlığı təsdiqini tapmamış ruhun mövcudluğu barədə hər bir xalqın (qəbilə və tayfanın) baxışı və özünəməxsus təsəvvürləri olmuşdur. Bir vaxtlar buryatlar və tunquslar insanların başının üstünü alan ölümü Allahın göndərdiyi təbii bir cəza kimi qəbul etmişlər. Buradan aydın görünür ki, ruh məsələsinə dünya xalqları müxtəlif inancla yanaşmış və

bunun mövcud olub olmadığını dürüstlüyü ilə öyrənmək marağında olmuşlar. Hətta insanlar üçün bir sirr olaraq qalan bu dumanlı təsəvvürə aydınlıq gətirmək istəyi bir sıra dünya xalqlarının yazılı ədəbiyyatında aktual mövzu səviyyəsinə qalxmışdır.

Klassik eston yazıçısı A.Tammsaare "İstintaq" əsərində bu sirli məqamın bədii şərhini yazıçı təxəyyülünün gücü ilə oxuculara daha maraqlı görünən əhvalatlar çərçivəsində təsvir etməyə səy göstərmiş, əsər yazılan dövrdə ruh probleminin elmi şərh bəşəriyyətə məlum olmadığını görə yazıçının özünə də qaranlıq olduğu üçün əsərin sonunu inandırıcı nəticə ilə tamamlamağa cəhd göstərməmiş, elmə sirli görünən məqamın dərkini oxucuların ixtiyarına buraxmağa üstünlük vermişdir.

Azərbaycan yazıçısı M.Süleymanlının "Köç" romanında da ibtidai təsəvvürdə inanclar səviyyəsində canlandırılan ruh məsələsinin bir sıra təsvirinə rast gəlirik. Yazıçı qədim dövrün bu adətlərini tədqiq ediyinə və dərinəndən bildiyinə görə bu sirli məqamın bədii şərhini məharətlə təsvir edə bilmişdir.

Müxtəlif tarixi mövzulu tədqiqat əsərlərini araşdırdıqca və alimlərin ağlabatan fikirləri ilə tanış olduqca bəzi sirli məqamların üzə çıxmasının şahidi oluruq. Tanınmış arxeoloq R.Göyüşov öz əsərində yazır: "...Ağdaşda, Ucarın Bəhmənbərgüşad kəndi ərazisində və Qutqaşen rayonunun (indiki Qəbələ rayonu – F.Ə.) Həzrə kəndində aşkar olunan küp qəbirlərində ölümlər cüt-cüt basdırılmışdır. Bir qayda olaraq, ölümlər dizdən çox bükülü, əlləri üzünə doğru qaldırılmış halda sol və ya sağ böyrü üstə dəfn edilmişdir".

Bu dövrlərdə dünyasını dəyişmiş insanlar ana bətnində olduğu kimi – başı aşağıya doğru, üzü qarına tərəf çevrilmiş, dizlərdən bükülü, əlləri alına, çənə nahiyyəsi isə dizlərə sıxılı vəziyyətdə dəfn olunurdular.

Bu dəfnin özü də ibtidai təfəkkürün kainatın təbii qanunlarına yanaşma dərəcəsinə uyğun olaraq yaranırdı. Ölmüş insanı ana bətnində dünyaya gələcək uşaq şəklində dəfn etməklə yenidən dünyaya uşaq şəklində qayıdacaq inam və etiqadı uzun müddət təsəvvürlərdə yaşamışdır.

Ən qədim dövrlərdə belə bir adət mövcud olmuşdur ki, insan həyatını itirərkən onu torpaqda dəfn etmək məqbul sayılmamış, yalnız inanc və etiqadlara uyğun gələn yas mərasimləri icra olunmuşdur. Belə ki, dünyasını dəyişmiş insanın cəsədini müəyyən edilmiş xüsusi yerə qoyardılar, at iyni duyub ora uçub gələn yırtıcı quşlar bədənin ətinə yedikdən sonra isə yerdə qalan sümüklerini bir yerə yığardılar. Y.V.Çəmənzəminlinin "Qızlar bulağı" əsərində bu təsvirə rast gəlirik.

İnsanların əxlaqi-mənəvi inkişafında və formalaşmasında, mədəniyyət abidələri sırasında görümlü yer tutan "Dədə Qorqud" dastanları milli mədəniyyətimizin ən zəngin, ulu qaynaqlarından biridir. Lakin bu qədim dastanda xalq nağıllarının izini görmək mümkün deyildir. Görkəmli ədəbiyyatşünas Ə.Sultanlı dastandan bəhs edərək yazırdı: "Dastanda sehr, tilsim, yuxu və möcüzə ilə bağlı bir neçə səhnə var. Birinci boyda boz atlı Xızırın gəlib oğlanın yarasını sığması, ikinci boyda Qazanın gördüyü yuxu, üçüncü boyda Dədə Qorqudun ismi-əzəm oxuyaraq Dəli Qacarın əlini yuxarıda saxlaması, beşinci boyda Dəli Domrulun Əzrayıl ilə görüşü, səkkizinci boyda günbəzin yarılması, Təpəgözü əsrarəngiz qılıncını Basatın əldə etməsi və sair səhnələr xalq nağılları ilə sıx bağlıdır...Beləliklə, "Dədə Qorqud" dastanının məzmununda gördüyümüz bu xalq yaradıcılığı ünsürləri onun xalq ədəbiyyatı ilə, xalqın dünyagörüşü ilə nə qədər bağlı olduğunu göstərir..."

Əcdadlarımızın şifahi yaradıcılıq əmanəti kimi dövrümüzə kimi gəlib çatmış

bu qədim dastanlarda Azərbaycan xalqının dərin ictimai keçmişi, milli ruhu, ləyaqəti, qüruru, adət-ənənəsi, məişəti əks olunmaqla yanaşı, əsas məqsədi isə doğma vətəni müdafiə etmək, onun bütövlüyünün, milli istiqaliliyyətinin xarici və daxili sarsıntılardan qorunmasını nəsilərlə təbliğ etməkdir.

Xalq əfsanə və rəvayətlərində deyildiyi kimi, bu müdrik, uzun ömürə malik olan pirani qoca eyni şəxs olaraq, bəlkə də bir-birindən zaman mərhələləri ilə ayrılan müxtəlif dövrlərin müasiri qismində təsvir olunmuşdur. Belə ki, "oğuz qövminin müşkülünü həll edən", ilahi vergili bu görkəmli şəxsiyyət özünün təmsil etdiyi zamanın övladı olduğuna görə təkcə bəşər övladlarının adqoyma mərasimlərində iştirak etmir, eyni zamanda, kainatda mövcud olan digər canlı və cansız varlıqların adlarını da Dədə Qorqud qoyur: "Adını bən dedim, yaşını Allah versin!" və sair.

Yazılı milli uşaq ədəbiyyatımızda da Dədə Qorqud xarakterli və ya ona bənzər bir sıra müsbət obrazlara rast gəlmək mümkündür. A.Şaiqin "Tapdıq dədə" poemasında Tapdıq dədə, Zəhid Xəlilin "Küp" pyesində Qurban dədə və sair.

Yaxud özbək epusu "Alpamış"dakı obrazları-Alpamış, onun sevgilisi Bərçinay, bacısı Kaldırqaçı, sədiq dostları Qaracan və Keyqubad "Dədə Qorqud"dakı obrazlarla paralelləşdirə bilərik. Məsələn, Alpamış Qaracan ilə dostluq əlaqəsi yaradaraq, onunla birgə doxsan pəhləvana qalib gəlir. Və ya Keyqubad adlı çoban Alpamışa kömək edərək Kalmuk şahını taxtdan salır. Yaxud iki hissədən olan bu dastan "Bamsı Beyrək boyu"nu xatırladır.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının folklor motivləri ilə əlaqəsi onun müsbət yaradıcılıq keyfiyyətinə səbəb olmuşdur. Həmçinin bu motivlər bir mənbə və məxəz kimi yazıçılarımızın diqqətini cəlb etmiş, qələm sahibləri öz fərdi yaradıcılıq səviyyəsinə

uyğun olaraq mənbəni təkrar etməmək şərti ilə özlərinin orijinal əsərlərini yazmışlar. Uşaq yazıçısı M.Rzaquluzadə daha çox "Dədə Qorqud" dastanlarının bir neçə boyundan istifadə etmişdir. Yazıçı dastan motivlərinə yaradıcı yanaşmış, "Dirşə xan oğlu Buğac xan boyu"nın motivləri əsasında "Ana ürəyi, dağ çiçəyi", "Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy"undan bəhrələnərək "El gücü", "Baybörənin oğlu Bamsı Beyrək boyu"ndan istifadə edərək "Dəli ozan" hekayəsini qələmə almışdır. Yazıçı boyun ideya istiqamətini saxlamaqla, dövrün tələblərini nəzərə almış, ideoloji çağırsları daha qabarıq verməyə, əsas məqsəd olan qəhrəmanlıq və vətənpərvərlik ruhunu qoruyub saxlamağa çalışmışdır. "Ana ürəyi, dağ çiçəyi" hekayəsinin süjet xəttində eyniyyət olsa da, obrazların dili, xarakterik xüsusiyyətləri bu və ya digər hadisələrin təsviri dastandan fərqli şəkildə nəzərə çarpır. "Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy"u əsasında yazılmış "El gücü" hekayəsində müəllif Qazan xan obrazının müsbət cəhətlərini göstərməklə yanaşı, onun zəhmətkeş xalqa əlbir olmamasını, hər şeyi öz üzərinə götürməsinə, nəticədə, el-obasının talan edilməsini onun mənfi xüsusiyyəti kimi təsvir etmişdir.

Müəllifin bu əsərində eposun orijinallığına xələl gətirən bir sıra əlverişli sovet dövrünün siyasi ideologiyasından irəliləyən təsir ilə bağlamaq lazım gəlir. Əsərdən göründüyü kimi, mövcud ideologiyanın tezislərinə uyğun gəlməyən Qazan xan obrazı dastandakı kimi real təsvir edilməmişdir. Guya o, elin gücü ilə hesablaşmayaraq yalnız özünə uyğun varlı bəylərlə birləşir, aşağı təbəqəli insanların köməyindən yararlanmağı özünə əskiklik sayır. Qazan xandan fərqli olaraq, aşağı təbəqənin nümayəndəsi Qaraca çoban isə bitkin bir obraz kimi daha qabarıq verilir və xalq qəhrəmanı səviyyəsinə yüksəldilir.

M.Rzaquluzadə "Dəli ozan" hekayəsində "Baybörənin oğlu Bamsı Beyrək boyu"na bir qədər fərqli yanaşmışdır. Hekayənin başlanğıcı dastandakı hadisələrə uyğun şəkildə verilsə də, yazıçı bədii təxəyyülü hesabına əsəri orijinal şəkllə salmış, quldurluqla gününü keçirən Şöklü Məliyi buraya əlavə etmişdir. Bu quldur tikdirdiyi bir qəsrə özünə məkan seçərək insanları oğurlatdırır, onları qul bazarında satdırır, yaxud nağıllardakı əzəzil divlər kimi yeraltı qaranlıq mağaralarda saxlayır, işgəncələr verir, ayaqlarından asdırır və sair. Yazıçı yaradıcılıq imkanlarından istifadə edərək hekayəni daha maraqlı etmək üçün folklor janrlarından daha geniş istifadə etməyə çalışmışdır. Toy ərəfəsində yoldaşları ilə oğurlanan Beyrək gəmiçiyə satılır, beş il bu gəmidə avar çəkir, əldə etdiyi yeqə ilə zənciri kəsərək xilas olur. Son hadisələr isə yenə də dastanla eyniləşir, Beyrək Banıçığaya qovuşur və sair.

"Koroğlu" dastanının çoxvariantlı olması bir fikri qüvvələndirir ki, dünya xalqları şifahi və yazılı ədəbiyyatlarını yadəkən bir-birindən bəhrələnməmişlər. Lakin "hər bir xalq "Koroğlu" süjetini öz yaradıcılıq ənənəsinə uyğun işləmiş, özlərinə məxsus yeni variantlar yaratmışlar".

Bir sıra variantlarda ("Koroğlu", "Qurqulu" və s.) nağılcılıq üstünlük təşkil edir. Dastan qəhrəmanları sehirli nağıllarda olduğu kimi divlər və əjdahalarla mübarizə aparırlar. Yaxud pərilərin köməyi ilə bu varlıqlar üzərində qələbə çalırlar.

Bu çoxvariantlı dastanın nağılvari təsvirli olması təbii. Bir sıra yazılı ədəbi nümunələrdə (Ə.Firdovsinin "Şahnamə", Ə.Nəvainin "Fərhəd və Şirin" və s.) nağıl təsirini görmək olur.

Ayrı-ayrı təhlillərdən də göründüyü kimi, müxtəlif janrlı folklor nümunələri yazılı ədəbiyyatımız üçün zəngin mənbə olmuşdur. Bu motivli qaynaqlardan məha-

rətlə istifadə etmiş görkəmli sənətkarlar bu yolla öz orijinal əsərlərini yarada bilmişlər.

Unudulmamalıdır ki, müasir insanın mütaliə tələbatının artırılmasını şortlandıran amillərdən biri elmi-texniki nailiyyət olsa da, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri bu nailiyyətlərin ilk qaynaqlarıdır.

Rəyçi: prof. Zəhid Xəlil

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Yeni təhsil proqramlarının (kurikulumların) tətbiqi məsələləri. Bakı, 2014.

2. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqatlar. VIII cild. Bakı: Səda, 1999.

3. Xəlil Z., Əsgərov F. Uşaq ədəbiyyatı. Bakı, 2007.

4. Художественное восприятие. Свочнил: Наука, 1971.

Ф.Аскерли

**Начала источников интеллектуального развития
Резюме**

В статье повествуется о воспитательном влиянии фольклорных примеров, в том числе легенд, сказок и сар-

F.Asgarlı

**First sources of intellectual development
Summary**

In the article it is spoken about the examples of folk literature, as well as legends, tales epos and their educative impact.

QAYĞI SÖZÜ VƏ QAYĞI ÖZÜ

**Səidə Səlimzadə,
13 nömrəli Bakı Peşə Məktəbinin direktoru**

Açar sözlər: xalça, milli sərvət, layihələndirmə, harmoniklik, miniatür, rəngkarlıq.

Ключевые слова: ковер, национальное богатство, проектирование, гармония, миниатюрный, живопись.

Key words: carpet, national wealth, design, harmony, miniature, painter.

Azərbaycanın xalq şairi Rəsul Rzanın sərlövhədəki sözlərini hazırkı sənət abidələrimizə də şamil etmək olar. Həqiqətən də, uzun illər qayğı sözünə bürünən sənət əsərləri yalnız ötən əsrin ikinci yarısından sonrakı illərdə qayğı ilə əhatə olunmağa başlamış, müstəqillik dövründə öz əsl himayədarlarını tapmışdır. Ölkəmizdə mədəni irsimizin qorunub saxlanması, onun ayrı-ayrı sahələrinin inkişafı, həm də bunların gələcək nəsillərə çatdırılması, həmçinin dünyada təbliği sahəsində ardıcıl və məqsədyönlü iş də məhz müstəqillik illərindən başlanmışdır. Bu sahədəki işlər ulu öndər Heydər Əliyevin aşağıdakı sözləri ilə istiqamətlənmişdir: "Hər bir xalqın mədəni irsi onun milli sərvəti, tarixi və bu günüdür". Bu sahələrdən biri də xalçaçılıqdır.

Böyüməkdə olan nəslin hərtərəfli təhsilə yiyələnməsində bu qədim sənətin də öz yeri görünür. Bu ecazkar abidələrin öz inkişaf yolu vardır. Ölkəmizdə yetmiş-səksəninci illərdə milli-mənəvi sərvətlərimizə verilən qiymət, göstərilən qayğı və diqqət doxsanıncı illərdə müstəqillik dövründən yeridilən dövlətçilik siyasətinin tərkib hissəsinə çevrildi, diqqət mərkəzində saxlandı.

Belə sənət nümunələri qədim xalça-

rın muzey qoruğu olan "Xalça Muzeyi"ndə öz təəcəssümünü tapmışdır.

Xalça Muzeyinin qızıl fondunu xovlu xalçalar təşkil edir. Burada Azərbaycanın 7 əsas xalçaçılıq məktəbi - Quba, Bakı, Şirvan, Gəncə, Qazax, Qarabağ və Təbriz məktəbləri təmsil olunub. Muzeydə həmçinin xovsuz xalçaların nadir nümunələri də saxlanılır.

Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın böyük səyləri sayəsində milli xalçaçılıq sənəti 2010-cu ildə YUNESCO-nun Bəşəriyyətin qeyri-maddi irsinin representativ siyahısına daxil edilib. Hər il noyabrın 16-sı ölkəmizdə Azərbaycan Xalçası Günü kimi qeyd edilir.

Azərbaycanın tarixi ərazisində meydana çıxmış, hazırda xalq sənətkarları, ustalar, rəssamlar tərəfindən əl ilə toxunan bu sənət nümunələrinin qorunub saxlanması, öyrənilməsi, təbliği və inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyən Azərbaycan xalça sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi haqqında Qanun müstəqillik illərində bu sahəyə göstərilən yüksək səviyyədə dövlət qayğısının ifadəsidir (07 dekabr 2004 -cü il).